

Український рік: свята, що нас об'єднують

[Головна](#) > Український рік: свята, що нас об'єднують

Розроблено [Національним центром народної культури “Музей Івана Гончара”](#).

- [Загальна інформація](#) • [РІЗДВО](#) • [ВАСИЛЯ](#), або [СТАРИЙ НОВИЙ РІК](#) • [ВОДОХРЕЩА](#)
- [МАСЛЯНА](#), або [КОЛОДІЙ](#) • [ВЕЛИКДЕНЬ](#)
- [ТРІЙЦЯ](#), або [ЗЕЛЕНА НЕДІЛЯ](#) • [КУПАЛА](#)
- [ОБЖИНКИ](#) • [МАКОВІЯ](#) • [ПОКРОВА](#)
- [АНДРІЯ](#), або [КАЛИТА](#) • [МИКОЛАЯ](#) • [Джерела](#)

До цього стислого огляду увійшло **дванадцять традиційних українських календарних свят**, які протягом життя багатьох поколінь стали невід'ємною часткою народного побуту на більшості українських територій. При цьому вони здавна

закорінені не лише в християнській традиції, але й поза нею, виходячи за межі церковних конфесій і громад.

Християнський зміст цих свят доповнюється суто народними яскравими моментами, що відображають український світогляд і ментальність – тому вони сьогодні продовжують об'єднувати українців незалежно від місця проживання, релігійних та політичних уподобань.

Усі наведені свята мають значний потенціал для виходу в сучасний інформаційний простір. Багато з них, з певними уточненнями, надаються для проведення організованих масових заходів – і/або етнічно-орієнтованого святкування в колі друзів.

До цього переліку не увійшло багато важливих і шанованих у народі свят, що їх люди відзначають лише у храмі та у власному домі. Це Стрітення, Благовіщення, Вербна Неділя, Чистий Четвер, Петра й Павла, Спаса, Катерини та інші. Вони є не менш важливими для українського культурного простору, але в цій публікації ми розглядаємо **лише ті свята, у яких може виявлятися світська громадська ініціатива.**

Багато людей схильні сприймати народні обряди як театралізовані вистави, а давні обрядові пісні – лише як мистецькі твори. Таке сприйняття, зокрема, культивувалося в період радянського “войовничого атеїзму”, який заперечував не лише християнський світогляд, але й будь-які національно-закорінені духовні явища. Їх називали “пережитками минувшини” й “забобонами”, протиставляючи їм досягнення технічного прогресу.

Проте чи не виглядає дивною така одностайна “забобонність” ЦІЛОГО СВІТУ? Адже всі народи, навіть найбільш ізольовані від світової спільноти, так чи інакше витворювали й продовжують витворювати свої системи обрядів у різних сферах людського життя.

Наявність обрядової культури – не лише підсвідома потреба людської психіки. **Народні обряди та обрядові пісні, застосовані у належному місці і в належний час, є могутнім засобом гармонізації довілля.** Причому людина за цих обставин стає невід’ємною й природньою частиною цього довілля, гармонізуючи його зсередини, наводячи у ньому лад. Інакше кажучи, народний обряд має бути застосований за певних обставин, **“щоб усе було добре”**. І носії обрядової культури – сільські люди, від яких ми сьогодні записуємо пісні та відомості про звичаї – дуже добре це відчують. Ніхто не погодиться одразу співати купальську пісню взимку або колядку влітку. Цьому немовби немає пояснень, але “так не годиться”.

Світ і довілля сьогодні змінюються дуже швидко; наслідками цих змін стають епідемії, порушення клімату та екологічні катастрофи. Технічний прогрес прискорює й радикалізує ці зміни, але практично не має в собі засобів для подолання негативних явищ. Тому протиставляти народну обрядову культуру технічному прогресу – це все одно, що протиставляти зелене трикутнику. Йдеться про принципово різні речі.

Впливи явищ народної обрядової культури на довілля й на людину сьогодні досліджені мало. Але це не означає, що їх нема. Досить хоч раз доторкнутися до справжнього обряду, щоб пересвідчитися: ці впливи тонкі, але цілком реальні. Застосування обряду чи обрядової пісні в потрібний момент може зрезонувати в минуле й майбутнє з величезною силою. Цей резонанс залишає учасникам неповторні враження ПРИЧЕТНОСТІ ДО СВІТОТВОРЕННЯ – і такі враження дуже відрізняються від суто емоційних чи мистецьких. Саме тому з народною обрядовістю слід поводитися дуже обережно, щоб не нашкодити собі й світові.

Одним із засобів такого впливу є обрядове “моделювання” певних ідеальних обставин докола реальної життєвої ситуації. Прикладом можуть бути колядування та щедрування. **“В цьому домі як у вінку:** там господар як виноград, господиня як калина, а їх сини як соколи, а їх дочки як панночки – по двору ходили, сад садили...” Психологи сьогодні багато говорять про важливість позитивного мислення, про здатність людської психіки відігравати різні ролі. Ось і маємо виспівану роль, яка дуже легко стає життям – бо у свято ж **“сам Господь ходить та все лагодить”!** До речі, грудний обрядовий спів і його вплив на слухача та учасника – це окрема дуже цікава тема.

Інший засіб – гротескна “антиповедінка” і страшний вигляд маскових персонажів деяких свят. Це не просто розвага. У всіх народів світу є подібні речі, покликані відігнати від людини хвороби, злі сили й лихі думки. А для того, хто так вбереться, свято є гарною нагодою “відірватися”, розважити себе й людей і “випустити пару”. Характерно, що така антиповедінка робиться немов би “не від свого імені”. І цілком природньо, що найчастіше цим займається молодь.

Обряд від театралізованої вистави відрізняється насамперед тим, що НЕ ПОТРЕБУЄ ГЛЯДАЧІВ. Є середовище – і є дія; решта не має значення. Серед обрядових пісень є багато справжніх мистецьких шедеврів, але мистецька вартість – далеко не найголовніша їхня риса. Тому сьогодні, маючи на меті організувати святкове дозвілля собі чи людям, ми повинні використовувати тисячолітню обрядову спадщину таким чином, щоб ЗРОБИТИ ТЕ, ЩО БУДЕ

ДОБРЕ, але при цьому НЕ ЗРОБИТИ ЗАЙВОГО.

Особливо обачно слід поводитися з тими обрядовими моментами, які мають стосунок до вшанування предків. Робимо ТІЛЬКИ ТЕ, що треба, і ТІЛЬКИ ТАК, як треба – або не робимо нічого. Можна вірити в це чи ні, але народ вважає, що у певні періоди часу межа між “цим” і “тим” світом стає тонкою. На такий час існують певні дії або обмеження, спрямовані на те, щоб зберегти рівновагу в житті своєму і своєї родини. Йдеться насамперед про Різдва свята, Зелені свята, поминальні дні протягом року, а також перші сорок днів та роковини з дня смерті близької людини.

Для конкретного історико-етнографічного регіону річне коло свят може мати свої відмінності: наприклад, значні території Полісся й Карпат не мають розвиненої традиції святкування Купала; Київське Полісся на Трійцю має проводи “русалок” – покійних предків і т.д. У традиційній культурі не буває випадковостей; тому при організації масових заходів етнографічної тематики варто спиратися насамперед на місцеві традиції та їх природність для ситуативного довкілля.

На жаль, ми не маємо змоги розглянути тут величезне розмаїття регіональних особливостей кожного свята: подаємо лише основні відомості про традиції їх побутування, а також зауваги щодо їх проведення в сьогоденних умовах.

* * *

Розділи про сучасне побутування етнографічних свят написані з урахуванням кількадесятирічного досвіду [Національного музею народної архітектури та побуту України](#), [Національного центру народної культури “Музей Івана Гончара”](#), [Етнографічного хору “Томін”](#) Леопольда Яценка (Київ), Товариства Лева (Львів), Товариства “Вертеп” (Тернопіль) та [Київського Кобзарського Цеху](#).

Як показує практика, **народні свята якнайкраще надаються для реалізування окремими гуртами друзів і однодумців**, знайомих між собою і об’єднаних за місцем проживання, віком тощо. Це і є природне середовище: у народі свято завжди робилося “своїми для своїх”. Тоді зазвичай буває досить поверхового знайомства учасників із суттю свята – і трохи глибшої обізнаності кількох людей з обрядовими моментами, іграми й пісенним супроводом. На такому святі не буває глядачів – лише учасники; воно завжди має величезний вплив і запам’ятовується надовго. При цьому ніяких сторонніх коштів залучати не потрібно – все необхідне учасники легко можуть забезпечити собі самі.

Організоване масове свято – важлива форма культурної та просвітницької роботи, яка завжди передбачає хоча б умовну **наявність “сцени” й “публіки”** – а це одразу накладає свої вимоги. Насамперед це залежність від державного чи спонсорського фінансування – як мінімум, для трансляції гучномовців, роботи організаторів, придбання необхідного реквізиту і т.д. Обов’язково треба подбати про безпеку, громадський порядок, харчування, туалети, медичну допомогу, сценарій і послідовність дій. Варто усвідомлювати також, що організоване “згори” масове народне свято фактично перетворюється на **мистецьке ознайомлення** присутніх з народною традицією + **організоване залучення людей** до окремих елементів народного святкування, які надаються за таких обставин.

В гіперпосиланнях до публікації подаємо розширені відомості про свята, апробовані приклади пісень і обрядових сюжетів. Є також розділ [Джерела](#), де вони зведені всі разом.

РІЗДВО

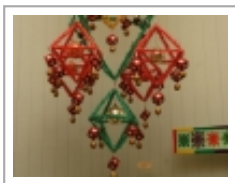
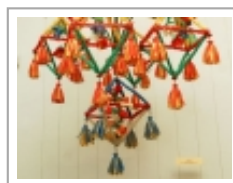
Різдво в Україні є одним з найважливіших родинних і громадських свят. У давнину воно відзначалося в день зимового сонцестояння, але на значній частині українських земель “перемандрувало” до 7 січня разом із православним церковним календарем. Тому в народному святкуванні Різдва нероздільно поєднані кілька мотивів: **Народження Христа, світотворення, вшанування пам’яті предків і забезпечення ладу в довколишньому світі.**

Саме різдвяна традиція зберегла нам питомо українські міфологічні уявлення про створення світу, зафіксовані у давніх колядках, і обрядові побажання господарям щастя, здоров’я й достатку, у яких чути відлуння княжих часів.

Свят-вечір, або Багата кутя – 6 січня – є останнім днем чотиритижневого Пилипівського посту, тому всі різдвяні страви мають бути пісні. Вважалося, що цього вечора зникає межа між “цим” і “тим” світом. Тому на вечерю приходять душі покійних родичів, тварини розмовляють і розуміють людську мову, а запрошенням до вечері господар може відвернути від родини і обійстя різні несприятливі природні сили – Мороза, буйні вітри, лісових хижаків...

Головними атрибутами родинного святкування Різдва є **кутя й дідух**. Кутя – суто обрядова страва, найчастіше зварена з пшениці з додаванням тертого маку, меду й товчених горіхів. Її призначення – підкреслено поминальне: це спільне частування з предками. Дідух – різдвяний пшеничний або житній сніп, що стоїть на покуті – найпочеснішому місці в хаті. Сама назва дідуха є дуже промовистою: він немов би є місцем, де перебувають душі предків під час різдвяних свят. У деяких районах дідухом ставав перший зажинковий сніп або останній сніп з обжинків; після різдвяних свят його вимолочували, і цим зерном найперше засівали ниву навесні. На Покутті дідух роблять у вигляді деревця, заплітаючи туди колоски пшениці, жита, вівса разом із запашними травами, здавна використовуваними в народних обрядах та лікуванні (васильки, материнка, пижмо тощо).

У багатьох районах України відома різдвяна хатня прикраса, роблена найчастіше з соломи, яку чіпляють на покуті перед образами. Майже скрізь її знають під назвою “**павук**”, але на Полтавщині збереглася її давніша назва – “**теремок**”.

“Теремок” чіпляють до гвіздка, вбитого в стелю; від того ж самого гвіздка вусібіч розходяться дванадцять “лап” – нанизаних із відрізків соломи та кольорового паперу невеличких гірлянд. Цю конструкцію з гірляндами й називають на Полтавщині власне “павуком”. Він немов би “сидить” на стелі, причепившись до неї дванадцятьма “лапами”, а з його середини звисає “теремок”-павутина.

В народі завжди добре ставилися до павуків; вважали, що їх не можна вбивати, бо “то недобра хатина, де не в’ється павутина”. І поява в хаті прикраси-“павука” саме на Різдво не випадкова: він, згідно з давніми уявленнями, “снує світ”, і за символікою є спорідненим з колядками про створення світу.

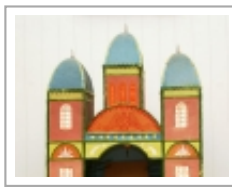
Колядувати по всій Україні ходили з восьмикутною (рідше семи- й шестикутною) **зіркою**: це знак Різдва Христового – і водночас астральний символ “новонародженого” Сонця. Втім, на Заході України зіркам часто приділяли більше уваги, роблячи їх великими й багатопроменевими.

На більшості території України колядують 7-го січня зранку; хоч буває і 6-го ввечері, і 8-го по обіді, і аж від Святого вечора до Щедрого, або й до Водохреща. Зранку на Різдво бігали колядувати діти – по одному й гуртами; співали дитячі колядки й проказували віншування. Першим до хати мав заходити хлопчик. Етнологи стверджують, що колядники в народній традиції – посланці предків; саме тому, щоб усе добре велося, вони мають побувати в кожній хаті і одержати хоч якусь матеріальну віддяку – це запорука зв’язку поколінь і вшанування пам’яті рідних, що вже відійшли.

Виразного розмежування колядок і щедрівок у народі немає; найчастіше орієнтуються за змістом та за приспіваними “Святий вечір” і “Щедрий вечір”, уживаючи конкретних пісень залежно від місцевої традиції.

Склад колядницьких ватаг буває дуже різний: дівочі, парубочі, чоловічі, мішані – усе зумовлює місцева традиція. Не забувся й давній звичай колядування з різдвяною виставою – вертепом. Колись чимало вертепів були лялькові; актори носили від хати до хати “шопку” – одно- або двоповерхову скриньку, в якій розігрувалася вистава. Нині переважають костюмовані вертепи, в яких традиційний сюжет про народження й переслідування Христа творчо “міксується” з сучасними суспільними та політичними подіями.

Увага – застереження: на Різдво НЕ ЗАСІВАЮТЬ!!!

Докладніше про спільні для всієї України різдвяні звичаї можна прочитати тут:

- Олена Чебанюк. [“Морозе, Морозе, йди до нас куті їсти!..”](#) // Газ. “Україна молода”. – Київ, 2006. – №3. – 6 січня.
- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу](#): Етнографічний нарис. – Т.І. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.48-99.
- Степан Килимник. [Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні](#). – 5 томів – Вінніпег, Торонто, 1957-1964. – бібліографія. – Том І. – Зимовий цикл. – 1957. – С.11-114.

Різдво сьогодні: невеликий гурт

Сьогодні, як і в давнину, на Різдво годиться зібратися усій родині увечері вдома за святковим столом. Обов’язкова кутя й узвар, інші страви за традицією пісні. Добре, якщо приготувати їх дванадцять: багатий свят-вечірній стіл – гарна прикмета для майбутнього добробуту.

Важливо цього вечора пом’янути покійних родичів. Добре для цього запалити свічку, поставлену в кухлик із зерном (його назавтра згодувати птахам). Миски й ложки після вечері не миють, залишки куті не накривають – це для предків.

Готуючись до свята, можна зробити собі “павука” й “теремок” – але варто завчасно подбати про солому. Найміцнішою буває житня, зрізана у час молочної стиглості – саме з такої плетуть брилі і роблять хатні прикраси.

Колядувати ходимо від Святого вечора – 6 січня – і до 12 січня включно; хоч найкраще колядується, ясна річ, у перші два дні. **Програма-мінімум** для молодіжного або дорослого колядницького гурту: одна-дві гарних колядки-[“звістки”](#) про Народження Христа, кілька примовлянь-побажань для господарів, восьми- або семикутна колядницька зірка, гарна торба для міхоноші. Бажане народне вбрання, але якщо його немає, то дівчатам і жінкам стануть у пригоді великі квітчасті хустки поверх зимового одягу, а хлопці й чоловіки ходять як є.

Програма-максимум: окрім переліченого вище, гурт співає колядки [про створення світу](#); [про Сонце, Місяць і дощ](#); колядки-віншування [господарю](#), [господині](#) й кожній господарській дитині. Є окремі пісні для господині молодої й старшої, для маленького [хлопчика](#) чи [дівчинки](#) – і для дорослих неодружених [хлопців](#) і [дівчат](#). Є спеціальні пісні [для вітання](#) і [для прощання](#). Трапляються й інші цікаві сюжети: наприклад, однією піснею можна [повіншувати поіменно усіх присутніх](#) гостей у хаті господаря; іншою можна [відпросити з собою колядника](#), якого не випускають з дому, ще іншою можна заколядувати собаці... :) Варіантів безліч!

Віншуючи колядками всіх присутніх, одруженим співаємо як господарю чи господині, неодруженим хлопцям і дівчатам від 15-16 років – колядки про сватання й заручення, молодшим підліткам – інші, малим дітям – дитячі.

Якщо гурт чималий і є бажання, можна вивчити й цілу [вертепну виставу](#), збудувавши її на основі традиційного сюжету.

7-го січня зранку колядують діти – по одному й по двос-троє. Першим до хати з різдвяним вітанням має зайти хлопчик. Діти так само мають принести звістку про Народження Христа, оповідають віншування та святкові вірші; бажано вивчити з ними щось цікавіше, аніж просто “дайте, дядьку, п’ятака” – наприклад, легеньку [дитячу колядку](#).

Колядницькі гурти сьогодні можна умовно поділяти на три групи: “дипломатичні”, “комерційні” та “ідейні”. Перші збираються для того, щоб цільово привітати знайомих, родичів чи просто шанованих людей. Розповсюджений приклад – студенти, які колядують своїм викладачам. Друга група має насамперед матеріальні зацікавлення, збираючи кошти – коли на церкву, коли з якоюсь благодійною метою, але найчастіше просто розділюючи їх між собою після свят. І, нарешті, третя група – це ті, хто йде принести людям свято, не рахуючись при цьому з витратами й прибутками.

Більше про різдвяні звичаї сьогодні – для родини і для друзів:

- [Документальний фільм “Святвечір” – 2002 рік](#)
- Радуйся, земле, коляда іде! / Автор-упорядник Ярослава Музиченко. – Київ: Смолоскип, 2001. – 80 с., іл., нот.

Різдво сьогодні: свято для громади

Найпростіше і найдоступніше – концертні виступи колективів з колядками та вертепними виставами. Проте можливі й інші організаційні знахідки, суголосні з народною традицією; наприклад, святкова хода колядницьких ватаг із зірками, фестивалі й конкурси вертепних вистав, зірок, вбрання... Останніми роками подібні заходи успішно ініціює у Києві [Музей Івана Гончара](#):

- [У Києві відбулася різдвяна хода з зірками \(фото\)](#). – 6 січня 2017. – УНІАН.
- [Різдво у Києві по-справжньоукраїнському \(фото\)](#). – 8 січня 2014. – Музей Івана Гончара.
- [Різдвяний дзвін єдності на Майдані \(відео\)](#). – 8 січня 2014. – Музей Івана Гончара.

ВАСИЛЯ, або СТАРИЙ НОВИЙ РІК

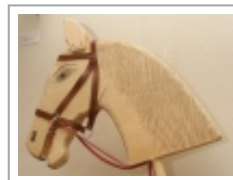
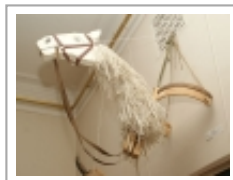
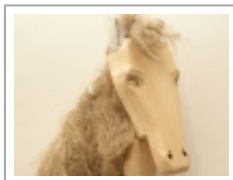
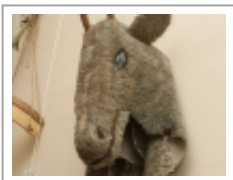
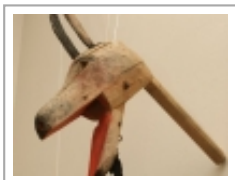

Свято починається Щедрим вечором – 13 січня, напередодні Св.Василя. Етнологи стверджують, що святкування Нового Року перейшло на цей день з початку весни, і тому в щедрівках переважають весняні та хліборобські сюжети. Основні мотиви свята: **родючість, майбутній врожай, здоров'я та достаток господарів.**

Щедрий вечір ще називають Щедрою кутею. Окрім куті й узвару, на святковому столі обов'язково бути м'ясні страви й пироги. Звечора дитячі, дівочі й жіночі гурти ходили з щедрівками, а мішані ватаги вилили Козу, Маланку, Тура, Кобилойку, Ведмедя, Журавля – у кожному краю був свій персонаж, ритуальні дії якого сприяли багатому врожаю в наступному році.

Найрозповсюдженішими варіантами щедрувальних сюжетів з масками були і є “Коза” й “Маланка”.

Спорядження для персонажа-“Кози” роблять по-різному. Це може бути маска довільної конструкції й кожух навиворіт. Цікаву й дуже архаїчну Козу знають на Київському Поліссі: до половини обруча чіпляють з одного кінця рижки, а з другого – солом'яний хвіст. Хлопець сідає верхи на цю конструкцію, накривається з головою кожухом – і Коза готова! Класичні персонажі довкола Кози: Дід – її господар і Лікар, що має Козу вилікувати. Коза “вмирає” і “воскресає”, як уся довколишня природа, а після “одужання” танцює й зичить господарям дому гарного врожаю і статків у наступному році.

“Маланка” – перевдягнений хлопець або чоловік, коло “Маланки” “Василько” – перевдягнена дівчина або жінка. Довкола них може бути багато різних персонажів: Дід, Чорт, Циган і Циганка тощо. Під обрядову пісню Маланка, зайшовши до хати, “господарює” в ній, немовби замітаючи й прибираючи, а насправді може жартома перевернути щось або покласти не на своє місце. Василько залицяється до Маланки, зображає оранку уявним плугом... Ця вистава – відгомін давніх звичаїв, згідно з якими обрядовий безлад і метушня в хаті проганяють з неї все лихе і дарують щастя й достаток на весь наступний рік, а символічна оранка в хаті має на меті сприяти майбутньому врожаю.

Цих головних дійових осіб супроводили різні страшні та смішні персонажі – Дід, Циган, Циганка, Жид, Ведмідь тощо.

Різдвяної ночі дівчата ворожили про майбутнє заміжжя. Хлопцям дозволялося бешкетувати – наприклад, вони могли вкрати ворота з подвір'я й занести десь далеко, висадити на дах воза або сани, перегородити вулицю чи зав'язати комусь двері.

Вранці на Василя по хатах ходять посівальники – хлопчики 7-14 років, які символічно засівають на порозі хати різне зерно з відповідними примовляннями – “Сію, посіваю, на щастя, на здоров'я, на Новий рік, щоб родило краще, ніж торік!..”

Увага: засівати та проказувати такі примовки можуть ТІЛЬКИ ХЛОПЦІ!!!

Докладніше про традиції Старого Нового року:

- Олена Чебанюк. [Щедрий вечір добрим людям!](#) // Газ. “Україна молода”. – Київ, 2006. – №6. – 13 січня.
- Олександр Курочкін. Українські новорічні обряди: “Коза” і “Маланка”. – Опішне, 1995. – 379 с., іл.
- Олекса Воропай. [Звичай нашого народу](#): Етнографічний нарис. – Т.І. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.100-121.

Щедрування сьогодні: невеликий гурт

Поки родина частується Щедрою кутею, по хатах, будинках і квартирах ходять щедрівники – з масками й без них.

Програма-мінімум для гурта щедрувальників: одна-дві щедрівки господарю й родині, кілька віншувань, торба для міхоноші; по змозі народне вбрання або квітчасті хустки для дівчат і жінок.

Програма-максимум: усе зазначене вище плюс пісні господарям і їх дітям, адресовані так само, як і при колядуванні: всім присутнім одруженим співається як господарю чи господині, усім неодруженим – як парубкам і дівчатам, дітям – дитячі пісні.

Можна також заздалегідь підготуватися й піти з масками.
Найлегше повести по хатах [“Козу”](#) або [“Маланку” з “Васильком”](#).

Важливий момент: і Козу, і Маланку обов’язково зображають ХЛОПЦІ або ЧОЛОВІКИ!!!

Наступного ранку й до обіду хлопці-підлітки засівають по хатах. Добре вивчити для цього кілька гарних примовлянь, окрім загальновідомих.

Більше про святкування Щедрого вечора на міському ґрунті:

- Радуйся, земле, коляда іде! / Автор-упорядник Ярослава Музиченко. – Київ: Смолоскип, 2001. – 80 с., іл., нот.

Щедрування сьогодні: свято для громади

Концерти щедрівок та новорічних вистав; фестивалі й конкурси персонажів і вбрання щедрувальників; карнавальна хода вулицями міста.

- [Маланка на Буковині – с.Вашківці \(відео\)](#). – 20 січня 2014. – Телеканал ZIK
- [В Музеї Івана Гончара відсвяткували Щедрий вечір \(фото\)](#). – 16 січня 2014. – Музей Івана Гончара.
- [Як щедрували у метро \(фото\)](#). – 15 січня 2011. – Музей Івана Гончара.
- [Щедрий вечір: хор “Гомін” у Будинку вчителя \(відео\)](#). – 13 січня 2002. – Етнографічний хор “Гомін”.

[^ вгору](#)

ВОДОХРЕЩА

Водохреща – народна назва християнського свята Богоявлення. Переддень його, 18 січня, називають Другим Свят-вечором або Голодною кутею. Основні мотиви свята: **Хрещення Христа, освячення води й набування нею цілющої сили, “проводжання” зимових свят і “запрошення” до господи тепла, врожаю, достатку.**

На Голодну кутю, знову ж таки, родина вечеряє разом. Страви пісні, їх небагато. Прикметним був звичай “проганяти кутю” – це робили діти, тарабанячи ложками об макітру або б’ючи палицями знадвору в причільний кут хати. Характерні примовляння при цьому: “Тікай, кутя, із

покутя, а узвар – іди на базар! Паляниці – лишайтеся на полиці! А “дідух” – на теплий дух, щоб покинути кожу!”

Звечора перед Водохрещам по хатах ходили щедрувальники, співаючи йорданських пісень релігійного змісту та щедрівок господарям.

За християнською традицією у церкві як звечора, так і другого дня святять воду. У багатьох районах люди з церкви йдуть до річки чи озера, вирубують з льоду великий

хрест, фарбують його буряковим квасом у червоний колір. Часом, окрім хреста, робили ще льодовий вівтар і престоли. Тут теж відбувається водосвяття. На Гуцульщині, зокрема, є звичай освячувати цього дня свічники-трійці зі свічками.

Після освячування води за звичаєм випускали голубів; чоловіки стріляли в повітря з рушниць – “застрілювали коляду”. “Йорданською” водою вмивалися дівчата, щоб бути гарними.

Останніми роками набув великого розповсюдження звичай купатися в ополонці на Водохреща. Проте в давнину так робилося нечасто. Основне міркування: не можна бруднити освячену воду. Лише подекуди купалися на Водохреща ті, хто перебирався у різні машкари під час зимових свят – щоб “змити” з себе ті обрядові ігрища.

Докладніше про звичаї, пов’язані з Водохрещам:

- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу](#): Етнографічний нарис. – Т.І. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.122-131.
- Олена Чебанюк. [Хрестився Христос на Йордань](#) // Газ.”Україна молода”. – Київ, 2006. – №8. – 17 січня.

Водохреща сьогодні: невеликий гурт

У родині: Друга Свята вечеря з пісними стравами, наступного дня – до церкви на Водосвяття.

Ватаги щедрівників можуть ходити, як і на Щедрий вечір, але вже без масок і вистав.

Співаються пісні про Йордань та величальні щедрівки господарям, у т.ч. питомо [йорданські](#) – такі теж є.

Водохреща сьогодні: свято для громади

Водосвяття – свято яскраве й багатолюдне, добре надається для великої громади. Все за християнським звичаєм: червоний хрест, вівтар, престоли з льоду, церковна відправа й освячення води; випускання птахів і “розстрілювання коляди” хлопавками; виступи колективів з йорданськими піснями та щедрівками.

[^ вгору](#)

МАСЛЯНА, або КОЛОДІЙ

Масляна, або, як її ще називають подекуди, Масниця, Колодій, Туриця, триває протягом останнього тижня перед Великим Постом. Щороку Масляну відзначають не в одні й ті самі дні, а десь наприкінці лютого – на початку березня. За народними уявленнями, Масляний тиждень є межею між зимою та весною.

Масляній у народній традиції надається дуже багато різних значень. Основні мотиви цього свята: **проводжання зими** (зимові розваги: спускання з гір на санчатах, фуркало та ін.) та

зустріч весни (веснянки, водіння “козла”), **вшанування скотарства** (зокрема, святкування дня Св.Власія) і водночас **підготовка до Великого Посту** (переважне споживання молочних продуктів протягом Масничного тижня), **мотиви еротичні та шлюбні** (святкування Колодки протягом тижня та в’язання колодок неодруженим парубкам і дівчатам), **обходи ряджених**, **культ предків** (поминання померлих), **взаємні гостини** з ритуальними стравами, **церемонії прощення**.

Головна дійова особа свята – Колодка. Найчастіше це брусок, поліно чи палиця; її сповивають як дитину. Довкола неї відбуваються усі гостювання на Масничному тижні. У понеділок вона “народжується”, у вівторок її “хрестять”, в середу “похрещують”, у четвер вона “справляє Масляну” (і саме в четвер відбувається народне святкування дня Св.Власія – покровителя худоби), у п’ятницю “помирає”, в суботу її “ховають”, а в неділю “притоптують”. І з кожної цієї нагоди господарі та їхні гості святкують, веселяться й частуються. Завершується Масничний тиждень Прощеною, або “чорною” неділею: цього дня годиться просити прощення у всіх за завдані образи.

З-поміж характерних рис святкування Масляної в Україні окремо виділимо дві. Перша: ініціатива у проведенні основних моментів свята (“народження”, “життя” та “смерті” Колодки) належить **заміжнім жінкам**. Друга: найголовнішою стравою української Масниці були і є **вареники з сиром** з маслом і сметаною. Масове вживання млинців під час Масниці прийшло до нас у другій половині 20-го століття разом з радянськими (російськими) міськими святами “проводжання зими”.

Докладніше про українські традиції святкування Масляної:

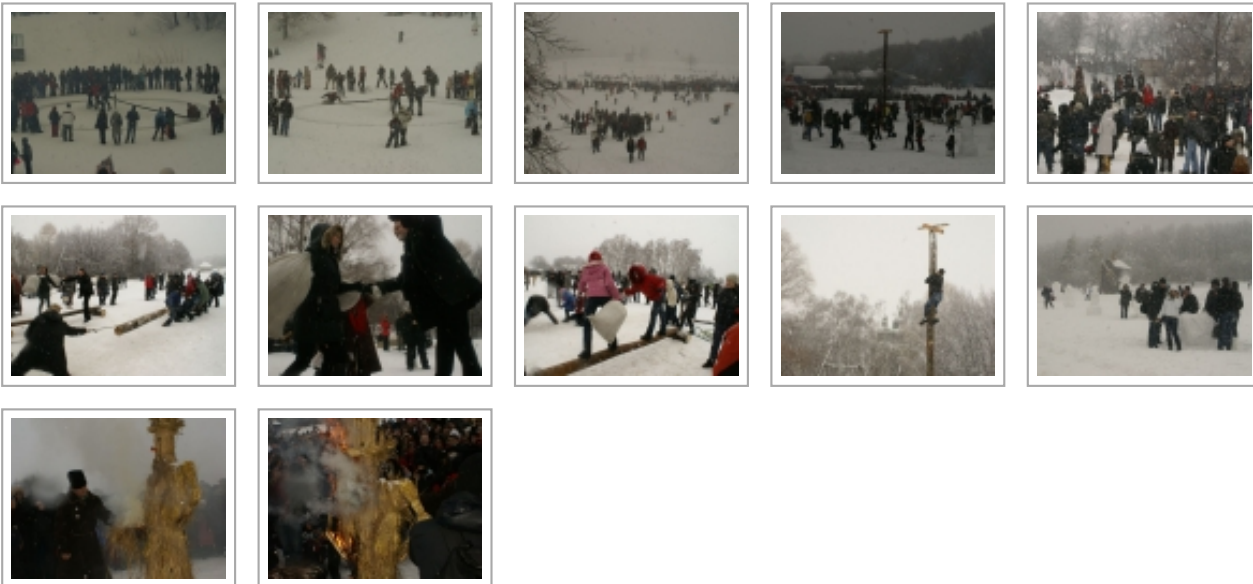
- Надія Зяблюк. [Масниця в Україні](#) // Рідна школа. – 2007. – №1 (січень). – С.26-33.

Масляна сьогодні: невеликий гурт

Масничний тиждень нині увесь робочий, але для гарного жіночого товариства тут може бути нагода збиратися вечорами “тішити Колодку” – повеселитися гуртом, почастувати одне одного стравами з молочних продуктів і яєць. Охочі можуть виспівати якусь [пісню до Масляної](#): їх небагато, але все ж таки є.

Масляна сьогодні: свято для громади

Громадське святкування Масляної, особливо у містах, протягом останніх десятиліть звелось до одного дня: власне Прощеної неділі перед Великим Постом. Тут можна добре згадати народні зимові забави, придатні для масового вжитку; катання на конях, яке для міських людей вже є екзотикою, частування варениками тощо.

ВЕЛИКДЕНЬ

Великдень, або Христове Воскресіння – найбільше весняне свято. У давнину до нього готувалися протягом цілого Страсного тижня. В цей час дотримувалися суворого посту, прибирали хату, випікали паски, фарбували крашанки й розписували писанки, готували святкові страви.

Основні мотиви великоднього свята:
Воскресіння Христа, здоров'я й добробут, поминання предків, парування молоді.

Великдень розпочинається Всенічною у храмі. Після освячення страв люди поверталися додому, щоб урочисто розговорітися всією родиною. Закінчивши розговіння, на Київщині вмивалися, кладучи в миску дві крашанки та дрібну монету. Воду після вмивання виливали на вогонь або в озеро. На Слобожанщині одразу ж по обіді ходили на цвинтар – похристосуватися з померлими; на могилах залишали крашанки, які одразу ж підбирали діти.

По всій Україні був звичай серед дня сходитися до церкви, де починалися весняні співи та забави. Великдень настає після Великого Посту, протягом якого в народі не співали жодних пісень, крім [постових](#) і [весняних](#). Останні, звані у різних районах веснянками або гаївками, співалися від Благовіщення аж до Трійці; але саме на Великдень біля церкви був суто їхній час. Тому, зібравшись вдень біля церкви, усі охочі дзвонили у дзвони, співали та водили хороводи під лагідним весняним сонцем. [Дитячі](#) й [молодіжні](#) ігри теж знаходили своїх шанувальників. А загалом цей святковий день був довгожданою нагодою для зустрічі поважних людей, знайомства й залицянь молоді, незабутніх вражень у дітей. Казали, що цього дня навіть сонце в небі “грає”.

Ще однією традиційною розвагою на Великдень були гойдалки. Їх облаштовували скрізь, де тільки можна було; гойдалися всі, хто хотів і міг. Гойдалки влаштовували і в селі, і в місті; біля них зазвичай бавилися в крашанки – “навкотки”, “навбитки” та іншими способами збираючи собі їх якомога більше.

Великодній понеділок на Заході України називають Обливаним – тут цього дня веснянки продовжувалися, і, за звичаєм, хлопці обливали дівчат водою – на ознаку симпатій та щоб здорові були.

Давня назва для Великоднього понеділка – “волочільний” – нагадує про звичай, що проіснував в Україні до середини 19-го століття. Цього дня ходили по хатах і співали “волочібні” пісні з побажаннями господарям, за змістом подібні до колядок та щедрівок. На Галичині такі пісні називали ще “риндзівками” – тут вони збереглися довше. Відгомонам “волочільних” звичаїв донедавна було відвідання дітьми своїх хрещених батьків, повитух, священників, а дорослими – родичів, сусідів, знайомих. При цьому христосувалися, обмінювалися писанками.

Докладніше про традиційне святкування Великодня:

- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу](#): Етнографічний нарис. – Т.І. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.249-308.

Великдень сьогодні: невеликий гурт

У дні перед святом на нас чекає прадавня великодня казка – **писання писанок**. Навчитися цьому нескладно. І як добре буває посидіти хоча б один вечір у теплому товаристві при свічках, розмовляючи або й співаючи, добираючи орнаменти та кольори! А з-під полум'я на білій поверхні з'являється давня магія і краса...

Писанки можна дарувати всім: коханим, друзям, родичам, знайомим. Починати краще з традиційних орнаментів – тоді швидко прийде інтуїтивне розуміння писанкової “мови”.

Пишуть їх на повному яйці, яке у Великодню ніч освячують. Згодом писанку можна видути й почепити на шнурочок з китицею – тоді вона стає хатньою прикрасою.

Великодні веснянки – чудова нагода для молодіжного товариства, щоб розважитися, набути неповторних вражень і послухати відгомін української давнини. У традиційних іграх символи природи нерозривно поєднані з весняним молодечством і ліричними настроями. Приєднатися до такої гри дуже просто – досить трьох-чотирьох учасників, які знають пісню й перебіг забави, а всі інші можуть імпровізувати разом з ними. Тож можна ознайомитися з кількома веснянками задалегідь, а на Великдень вийти з ними до церкви.

Великдень сьогодні: свято для громади

Концерти колективів з великодніми піснями та веснянками. Масові традиційні ігри та хороводи за участю всіх охочих. Частивання освяченими пасками та великодніми стравами. Гойдалки та традиційні забави з крашанками.

Більше про відродження великодніх веснянок у місті:

- Леопольд Ященко. [А вже весна](#). – 1997. – Етнографічний хор “Гомін”.

[^ вгору](#)

ТРІЙЦЯ, або ЗЕЛЕНА НЕДІЛЯ

Тиждень перед Трійцею здавна має назви Зелений, Русальний, Клечальний. Останні три дні Зеленого тижня та три дні після Трійці називаються Зеленими святами. У давнину в ці дні по всій Україні вшановували предків і життєдайну силу землі, що вкривала все довкола буйною зеленню.

У східних районах дівчата в четвер перед Трійцею завивали вінки з гілля беріз, не відламуючи їх: це було ворожіння про майбутню долю – власну, членів родини та майбутнього чоловіка. Звідси й пісня: “Ой зав’ю вінки та на всі святки...” Ці вінки розвивали на Трійцю; якщо вінок на березі не зів’яв – це добрий знак для того, на кого він був позначений.

На Полтавщині й Харківщині протягом зеленого тижня водили “Тополю”: найвища на зріст дівчина піднімала руки догори, або ж їй до плечей чіпляли дві палички, що сходилися над головою гострим кутом; на ті руки чи палички рясно начіплювали намиста, стрічки, хустки. Груді й стан дівчини теж оздоблювалися різнокольоровими хустками. З цією “Тополею”, співаючи призначених до неї пісень, дівчата ходили по селу й по полях. Зустрівши господарів, “Тополя” їм низько вклонялася, а вони частували дівчат і давали дарунки “Тополі на стрічки”.

На Рівненському Поліссі відомий обряд водіння “Куста”: дівчину з ніг до голови замаювали клечанням і ходили по селу, співаючи “кустових” пісень з побажаннями господарям врожаю, здоров’я й достатку. Господарі так само обдаровували їх.

У ці ж самі дні люди по всій Україні остерігалися русалок; зокрема, знали, що на Русальному тижні не можна купатися в озерах і річках. Найбільш архаїчні уявлення про русалок зберегло до наших днів Київське Полісся. За традицією, русалками тут вважають усіх покійних предків. Відомо, що протягом Русального тижня вони можуть ходити по землі. Відрізнити русалку від звичайної людини можна за відсутністю взуття: покійним у цьому краю ноги не взували, а обмотували. За місцевим повір’ям, зустріти покійного на Русальному тижні не є небезпечно;

так можна навіть побачитися з кимось із родичів.

Субота перед Трійцею є однією з Батьківських, себто поминальних. У давнину цього дня зранку ретельно прибирали хату й подвір'я, все замаювали зеленим клечанням. Вважалося, що о цій порі, коли все цвіте й буяє, душі покійних родичів ховаються поміж зеленим гіллям. Замаюючи хату, люди немов би запрошують їх до себе.

На поминальну суботню вечерю готували сім страв, однією з яких обов'язково мало бути коливо. Здавна існує звичай цієї суботи поминати також самогубців та тих, що пропали безвісти у чужих краях.

Наступного дня, на Трійцю, провідували могили рідних на цвинтарі.

У багатьох районах Полісся в понеділок після Трійці проводили русалок із села до лісу або й на цвинтар. Характерно, що найрозвиненіші русальні обряди зберігалися саме в тих місцевостях, де не було традиції святкування Купала.

Докладніше про звичаї, пов'язані з Зеленими святами:

- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу](#): Етнографічний нарис. – Т.ІІ. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.94-112.
- Степан Килимник. [Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні](#). – Том ІV. – Літній цикл. – 1957. – 178 с.

Зелені свята сьогодні: невеликий гурт

У родині поминання предків удома й на цвинтарі є найважливішим у ці дні. Клечання нині ламають менше, ніж колись; особливо це стосується міст, де гілля та зілля й так небагато. Буває досить принести з церкви додому кілька освячених галузок чи стебел лепехи.

Охоча молодь може спробувати поводити по вулицях Тополю (для Полтавщини й Слобожанщини) або Куста (для Рівненського та Волинського Полісся).

Зелені свята сьогодні: свято для громади

Окрім церковних заходів з освяченням зілля для клечання, навряд чи доцільно проводити якісь масові гуляння. Це дні для поминання родичів і споглядального єднання з природою й світом. Увага – **“реконструювати” для розваги проводи русалок не можна ні в якому разі!** Наслідки можуть бути непередбачувані.

[^ вгору](#)

КУПАЛА

У давнину купальське свято припадало на день літнього сонцестояння. У народі кажуть, що цього дня сонце “грає”, дерева можуть переходити з місця на місце, а зілля має найбільшу цілющу силу. Загальновідомою є легенда про чудодійний цвіт папороті, що з’являється тільки на мить саме у купальську ніч. Вважалося, що на Купала дуже активно виявляється різна “нечиста сила”; але саме цього дня, наприклад, на Поліссі люди могли виявити і покарати відьму...

Купала (як і Коляда – Різдво Христове) за новим календарем змінило своє датування. Будучи за кількостолітньою традицією пов’язане з християнським святом Різдва Св.Івана Предтечі, воно перейшло разом з ним від 21-22 червня на 6-7 липня за новим стилем. Для багатьох і багатьох поколінь українців “Іван” і “Купало” вже нероздільні; про це свідчить безліч пісень з давніми архаїчними мелодіями і приспівками: “Купала на Йвана!”, “Іване, Йване!”, “Купайла! Грало сонечко на Йвана!” тощо. Відтак в одних районах Купала святкували у ніч проти Св.Івана – 6 липня за новим стилем, а в інших – власне на Св.Івана, 7 липня.

Дослідники припускають, що купальський обряд потоплення деревця-“Мариньки” – залишок давнішого, в якому мало місце людське жертвоприношення землі за майбутній урожай. Також знаємо з літописів, що за дохристиянських часів цієї ночі хлопці “умикали” собі

майбутніх дружин. Ясна річ, подібні моменти (як і взагалі участь в нехристиянських обрядах) церквою, м'яко кажучи, не благословлялися. З часом обрядове, сакральне значення купальських ритуалів забулося, і свято стало просто традиційною молодіжною розвагою, яка виразно зберігала мотиви **парування молоді**. Окрім того, головними дійовими особами свята були **вода і вогонь** – їх поєднання в різних моментах (спалення опудала і потоплення деревця; свічки на вінках, що пливають по воді; пущене з пагорба у воду запалене колесо; звичай стрибати через вогонь і купатися цієї ночі тощо).

Значні території Полісся й Карпат свята Купала просто не знають: в одних місцях воно давно зникло, в інших його не пригадують зовсім. Розвинений купальський обряд пам'ятає Лівобережжя (у т.ч. й Чернігівщина), центральні області України, Східне Поділля.

Докладніше про традиційне свято Купала:

- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу](#): Етнографічний нарис. – Т.ІІ. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.115-134.

Купала сьогодні: невеликий гурт

Традиційне святкування Купала є дуже органічним для невеликого молодіжного товариства. Вечір або й ніч на природі, біля води; багаття й [купальські пісні](#); вінки зі свічками на плесі й ворожіння дівчат; стрибки через вогонь, спільне частування. Деревце-“Маринька”, прибране стрічками й свічками.

Опудало-“Купайло” можна зробити з соломи чи сухого бур'яну, щоб добре горіло. Гарно, якщо є звідки покотити до води вогняне колесо – для цього його обмотують соломкою і поливають гасом чи бензином.

Таке свято лишає по собі незабутні спогади на ціле життя.

Купала сьогодні: свято для громади

Народне купальське свято справді дуже “камерне” за своєю природою – і насамперед з огляду на техніку безпеки: відкритий вогонь, темрява, водойма... Але і в умовах великого міста воно може стати яскравою і непересічною подією. Варто лише обмежитися кількома традиційними елементами, які б не завдавали шкоди навколишньому середовищу й не були б надто небезпечними для людей, – і доповнити ці елементи новими, природними для супутніх обставин.

Святкова хода міськими вулицями, у якій можуть узяти участь всі охочі, розмаїті опудала-“Купайла”, барвисті вінки та карнавальні головні убори (чому б і ні?), обливання водою, а увечері – стрибки через багаття, водяні війни, хороводи й танок зі свічками довкола деревця-“Мариньки” – тут кожен знайде для себе те, що йому до вподоби.

З властиво народних елементів Купала для масового гуляння, ймовірно, найбільш придатні такі:

1. ТАНОК ДОВКОЛА КУПАЛЬСЬКОГО ДЕРЕВЦЯ – плавний і мелодійний (узяти гарну

- редакцію [“Кругом Мариноньки”](#)). Запрошуються до участі самі дівчата. Повний імпровіз, плавні рухи, тільки стихійно задати напрямом – по колу за сонцем. Деревце прикрашене свічками. Учасницям можна роздати по свічечці, щоб вони їх винесли з кола з собою.
2. **ТАНОК ДОВКОЛА ВЕЛИКОГО ВОГНЮ** – прямих аналогів серед фольклорних записів не пригадується, але щось подібне цілком могло би бути – під гарні редакції народних купальських пісень. Вони бувають дуже рухливі й несподівані по ритму. Можуть брати участь всі, і стрибати там, як завгодно. Може бути дуже вражаюча і видовищна річ – з дикуватим, “первісним” настроєм.
  3. **СТРИБКИ ЧЕРЕЗ МЕНШІ БАГАТТЯ**. Їх можна розпалити кілька. Стрибають всі охочі – парами й поодинці. Пояснити людям, що це – очищення, а стрибки парами – ворожіння. Можна нагадати, щоб були уважними і не обпеклися, а ще – про те, що купальський вогонь обпалює людей з поганими думками й намірами. Малі діти можуть, за народним звичаєм, стрибати через вкопаний високий кущ кропиви – це добре робити ще за дня, коли на святі ходитимуть з малечою.
  4. Гарно надається до такого свята і **КАТАННЯ НА ЧОВНАХ** – за умови, що поблизу є вода. Легко підігнати до берега одну з пересувних човнових станцій – наприклад, із тих, що діють у Гідропарку; звичайно, кататися публіка буде за гроші. Охочих буде багато. На кілька металевих човнів з “надійними” людьми можна поставити посудини з невеличкими багаттями.
  5. **ВОГНЯНЕ КОЛЕСО** – якщо є звідки його покотити у воду. Гарно, коли воно велике, важке, дерев’яне і нагадує колесо справжнього воза. Дуже видовищна й символічна річ. Варто лише подбати, щоб ніхто не стояв на його шляху. І, до речі, на багатолюдному святі не зайвим буде чергування “швидкої допомоги”.
  6. **ГОЙДАЛКИ** – високі й довгі; їх може бути багато, бо людям подобається. Біля кожної має бути хтось відповідальний за безпеку. Мабуть, краще робити гойдалки-дошки на канатах – такі дають вчасне відчуття “перельоту”, і, можливо, зменшать ризик травмування. Крім того, якщо хтось упаде, то така дошка на зворотньому шляху не вдарить його сильно. На цих дошках можна гойдатися по одному й по двоє, а більше й не треба.
  7. **“ВОДОГРАЇ” І “КУПАННЯ”**. Оскільки безпосередньо поруч із дійством води може і не бути, а вогню – багато, обов’язкова участь у святі пожежних – з машинами і всім устаткуванням. Можна гарно акцентувати цей момент – заодно зробити їм “рекламу”, бо таке свято сміливо можна вважати їхнім “напівпрофесійним”. Тож поміж багаттями можна включити водограї зрошувальних систем, де вони є, а час від часу організовувати “водограї” пожежні. За теплої погоди, та ще коли музика і танці наберуть обертів, можливо, знайдеться немало охочих “обрядово скупатися” таким чином...

Загальні **ТАНЦІ** під хорошу музику українських груп теж можуть бути не зайві.

Треба добре зважити, що можна – і чого не можна! – робити з **ВІНКАМИ**. Якщо оголосити, що вінки – це неодмінний атрибут купальського свята, то всім довколишнім паркам буде гаплик. І не тільки паркам, а й багатьом іншим зеленим деревам і клумбам – по всьому місту й за його межами. **У всіх своїх виявах свято має бути природнім для великого міста.**

До речі, про “Нептунів” і “русалок”. **ЖОДНИХ “РУСАЛОК” У ПРОГРАМІ СВЯТА НЕ ПОВИННО БУТИ!!!** Історично в українській традиції русалки – це покійні предки (усі – незалежно від віку і статі). Їх у народі вшановують на Трійцю – для цього є окремий цикл русальних обрядів і обрядових пісень. А казкові європейські “запозичення” з сріблястими хвостами нам чужі і тому непотрібні. Купальське свято тисячоліттями обходилося без них.

Більше про досвід організації купальського свята у Києві:

- Катерина Міщенко. [Свято Купала вчора й сьогодні: відновлення традиції.](#)

ОБЖИНКИ

Говорячи про традиційні для України свята, неможливо обминути обжинків, які були і є символічним завершенням хліборобського року. Адже саме хліборобство з давніх-давен було головним заняттям на переважній більшості території України, і мало не кожне народне свято має в собі моменти, зорієнтовані на врожай “жита-пшениці, усякої пашниці”. Тому головні мотиви свята – **подяка землі та духам предків, здоров’я і достаток женців та господарів, привернення доброго врожаю в наступному році.**

Розгорнений обряд обжинків зустрічаємо саме в тих місцевостях, де традиційним було збирати врожай толокою, тому таке свято за своєю природою є громадським. Чоловіки приходили косити, жінки – жати і в’язати снопи; робота тривала зранку до вечора, бо час не жде, і достигле зерно висипається з колосків. Господар поля, за домовленістю, платив женцям і/або частував їх.

Дожинаючи ниву, залишали трохи незжатого колосся і зв’язували його вгорі стрічкою докупі – казали, що це “Іллі на бороду”. Цей жмут колосків мав у різних районах різні назви – “борода”, “перепілка” і навіть “коза”. Остання назва вказує на дуже давній безпосередній зв’язок обряду водіння “Кози” на старий Новий рік з наступним урожаєм, а найбільш розповсюджена назва “борода” є вказівкою на причетність “дідів” – себто предків до цієї символічної дії. “Борода” є водночас і жертвою, і немов би “прихистком” на порожній ниві. На Чернігівщині поміж стеблами такої “бороди” сіяли трохи зерна, клали окраєць хліба й дрібку солі.

До “бороди” є багато пісень – у них голуб (або ворон, півень, ведмідь...) сидить на копі й “дивується бороді: ой чия ж то борода сріблом-злотом улита, красним шовком обвита...” Прикметно, що звичай залишати після збирання врожаю трошки незібраного на полі, на городі чи в саду побутував по всій Україні. Це водночас і віддяка землі за дорід, і поживок тваринам та птахам, які теж можуть бути посланцями предків.

З-поміж жниць обирали найкращу дівчину за “польову царівну” або “княгиню”; на голову їй клали великий вінок з колосся й польових квітів, у руки давали невеликий обжинковий сніп, який теж перевивали стрічкою. Вінок і сніп також оспівувалися. Вінок “котився з лану до господаря в браму, з-під брами й у світлицю, на білі паляниці”, а сніп просився, щоб його узяли з собою: “я в стодолоньці погощу та й на нивоньку знов піду” – себто, обмолоченим зерном у нову рілля. Прикметно, що у деяких районах обжинковий сніп зберігали окремо і на Різдво ставили на покуті як дідух.

Далі всі гуртом, співаючи обжинкових пісень, поверталися з поля на подвір’я господаря, де на женців чекало святкове частування.

Побутував також гарний звичай толокою збирати врожай удовам, сиротам, сім'ям рекрутів та німецьким родинам. За таких обставин не чекали жодної віддяки – господарі навіть часом не знали, коли на їхню ниву прийде поміч, а прийшовши самі працювати, заставляли збіжжя вже складеним у копи.

Більше про традиційні обжинки:

- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис](#). – Т.ІІ. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.135-148.
- Степан Килимник. [Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні](#). – 5 томів – Вінніпег, Торонто, 1957-1964. – бібліографія. – Том ІV. – Літній цикл. – 1957. – С.149-172.

Обжинки сьогодні: невеликий гурт

Протягом останніх десятиліть вирощування хліба в Україні дедалі більше переходить до великих агрофірм та фермерських господарств. Деякі з них мають свої власні свята по завершенню робіт. Охочим долучитися до народних хліборобських звичаїв стануть у пригоді ці або інші [пісні, що співалися у жнива](#).

Обжинки сьогодні: свято для громади

Протягом 1980-2000-х років цікавими були символічні жнива та святкування обжинків у [Національному музеї народної архітектури та побуту України](#). На запрошення організаторів сюди приїздили сільські співочі гурти з різних областей зі своїми жниварськими піснями та цікавими звичаями. Усі разом ішли на поле і відбували цілі жнива протягом одного дня, а відвідувачі Музею мали змогу повчитися жати, косити, в'язати снопи та послухати давніх, як українська земля, обрядових пісень.

Подібні заходи варто проводити й нині – там, де є для цього умови. Зокрема, дуже важливо, щоб діти, підрастаючи, мали уявлення, звідки береться хліб, і скільки праці й поезії вкладено в нього нашим народом.

[^ вгору](#)

МАКОВІЯ

Щороку 14 серпня, на день семи мучеників Маккавеїв, або, як кажуть у народі, “на Маковія” відбувається **освячення води, маку, лікувального зілля, квітів і городини**. Інші народні назви цього свята – Перший Спас, Медовий Спас, Водяний Спас. Вода, освячена на Маковія, вважається дуже помічною від хвороб; лікувальне зілля протягом року зберігається біля образів і використовується за потребою. Давньою обрядовою стравою на цей день є “шуліки” – ламані коржі з маком і медом.

У багатьох районах України, зокрема на Київщині й Житомирщині цього дня молодь ставила високу віху, обвиту квітами й зеленню і увінчану зверху гарбузовою маскою, часом навіть зі свічкою всередині; ця віха теж називалася “Маковій”. Робили її найчастіше десь на вигоні за селом або біля роздоріжжя. За звичаєм, “Маковія” стерегли від зруйнування іншими молодіжними гуртами з сусідніх кутків. Якщо “Маковія” бувало зламано, цього року вже його не відновлювали; але якщо він достоював до Яблучного Спасу (19 серпня) то прикрашали його яблуками й грушами і вже тоді влаштовували біля нього святкове застілля для всіх присутніх з гулянням і співами аж до ранку.

Протягом останніх десятиліть у багатьох селах існує також звичай встановлювати біля подвір'я

опудала-“макові” з гарбузовими масками. Нині їх роблять найчастіше вже як забавку для дітей.

Більше про святкування Маковія:

- Олена Чебанюк. [Оригінальний звичай святкування Маковія на Київщині та Житомирщині](#). – Музей Івана Гончара.
- Олекса Воропай. [Звичай нашого народу: Етнографічний нарис](#). – Т.ІІ. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.155-156.
- Степан Килимник. [Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні](#). – 5 томів – Вінніпег, Торонто, 1957-1964. – бібліографія. – Том V. – Осінній цикл. – 1963. – С.72-78.

Маковія сьогодні: невеликий гурт

Це запашне, справді літнє свято – гарна нагода освятити воду й зілля для своєї хати, а також зібратися невеликим гуртом і нафантазувати гарного “Маковія” біля двору, на радість дітлашні й перехожим.

Маковія сьогодні: свято для громади

Такого дня справді можна продовжити – або й започаткувати – гарну традицію народного гуляння біля зеленої віхи, ознаменувавши ним, за народною традицією, кінець літа й завершення збирання врожаю.

[^ вгору](#)

ПОКРОВА

Свято Покрови Пресвятої Богородиці – 14 жовтня – за народним календарем відділяло **теплу пору року від холодної**. До цього дня завершувалися роботи в полі; озимина вже мала бути посіяна, а все господарство повністю приготоване до зими. На значних територіях України від Покрови завершувалися молодіжні гуляння на “вулиці” й **починалися весілля**; тому з цим днем було пов’язано багато приказок, ворожінь і прикмет про дівоче заміжжя.

На Покрову також завершували свою діяльність **кобзарсько-лірницькі цехи** – аж до наступної Трійці: подорожувати незрячим співцям восени і взимку було значно важче.

Але головну роль цього свята в Україні визначили важливі історичні обставини, що тривали протягом століть: **Покрова здавна є днем українського війська**.

Покрову вважали своєю заступницею **запорозькі козаки**, віддаючи їй чільне місце поміж улюбленими святими. На Запоріжжі головною завжди була церква Святої Покрови. Саме у це свято козацька рада за звичаєм обирала кошового отамана. За переказом, після зруйнування Січі образ Покрови Богородиці з січової церкви супроводив козаків, які пішли за Дунай.

У добу Гетьманщини та розквіту козацького бароко виникає навіть новий тип ікони – Козацька Покрова. На ній під покровом-омофором Богородиці іконописці розмішують українських ієрархів, гетьманів, старшину та значних козаків. До нашого часу збереглося більше десяти історичних зображень Козацької Покрови, на яких видно постаті козаків-запорозжців. Усі вони були датовані 17-18 ст., хоч деякі дійшли до нас у копіях та репродукціях, зроблених у 19-му та

20-му.

Свято Покрови 1942 року відоме сьогодні як **день створення Української Повстанської Армії**. Воїни УПА гідно успадкували військову звитягу Війська Запорозького, воюючи на своїй рідній землі проти всіх загарбників України.

14 жовтня 2014 року Президент України Петро Порошенко з метою вшанування традицій та на підтримку ініціативи громадськості встановив свято **День захисника України**, яке має відзначатися щорічно на свято Покрови. Таким чином було відновлено історичну справедливість і на державному рівні підтримано давню традицію: нині свято Покрови є професійним святом українських військових.

Більше про різні значення свята Покрови в народі:

- Олена Чебанюк. [14 жовтня – свято Покрови](#). – Музей Івана Гончара.
- [Ікон “Козацька Покрова” вціліло лише трохи більше десятка](#). – Український Інститут національної пам’яті.
- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис](#). – Т.ІІ. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.163.
- Степан Килимник. [Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні](#). – 5 томів – Вінніпег, Торонто, 1957-1964. – бібліографія. – Том V. – Осінній цикл. – 1963. – С.176-180.

Покрова сьогодні: невеликий гурт

У це свято, як і в будень, всім і кожному буде доречно подбати про сприяння нашим військовим – адже сьогодні нащадки запорозжців знову захищають Україну від давнього ворога, підступного й лютого. Важливо, щоб і в найтяжчих умовах наші хлопці мали нагоду відчувти: сьогодні – їхнє свято, і плечем до плеча з ними вся Україна.

Покрова сьогодні: свято для громади

Цього дня доречними будуть урочисті та просвітницькі заходи історичної й військової

тематики. У нагоді стануть пісні [козацькі](#), [вояцькі](#), [стрілецькі](#), [повстанські](#), [історичні](#) та [добірка пісень для війська](#).

Тематичні посилання:

- Дмитро Яворницький. [Запорожжя в залишках старовини і переказах народу](#). – Ч.І,ІІ. – 1888, 2005.
- [Життя козаків-запорожців: Іван Розсолота – син січовика, 116-літній інформатор Дмитра Яворницького](#) // За виданням: Дмитро Яворницький. [Запорожжя в залишках старовини і переказах народу](#). – Ч.ІІ. – Дніпропетровськ: “АРТ-ПРЕС”, 2005. – С.3-29.
- [Козацькі пісні](#). Збірник / Фольклорні записи та упорядкування Надії Полякової. – Київ: Музична Україна, 1991. – 152 с., іл., нот.

[^ вгору](#)

АНДРІЯ, або КАЛИТА

Вечір і ніч проти Андрія – з 12 на 13 грудня – здавна дуже прикметне свято неодруженої молоді. Зібравшись десь у хаті на святковій вечорниці, дівчата ворожили про майбутнє заміжжя, а хлопці кусали “калиту” – круглий корж із зубцями й діркою посередині, випечений з простого тіста з додаванням маку й меду. Калиту підвішували на стрічці через сволок. Її традиційна форма вказує на причетність до культу Сонця, мак і мед у тісті – на обрядову страву, пожертву духам предків. Вкусити калиту – означало “наблизити” поворот сонця від зими

на весну, причаститися благословінням предків на здоров’я, достаток та майбутнє створення щасливої родини.

Основні мотиви свята: **вшанування Сонця й предків, парування молоді.**

Зібравшись трохи зарання, дівчата випікали калиту й балабушки для ворожінь, готували пісні страви до спільної вечері – адже тривав Пилипівський піст. Ворожили увечері і вночі. Перегодом приходили хлопці, викупували у дівчат калиту і обирали з-поміж себе “пана Калитинського”. Калиту чіпляли на пояс-крайку або червону стрічку, яку перекидали через сволок або прив’язували до палиці, і Калитинський за власним бажанням міг підсмикнути її вгору чи трохи опустити.

Хлопці по черзі сідали верхи на коцюбу і “їхали” до калити; кожен таким чином ставав “паном Коцюбовським”. Калитинський і дівчата усілякими способами намагалися Коцюбовського розсмішити, але сміятися йому було не можна: за посмішку обличчя одразу вимазували сажею. Якщо ж це випробування витримане, Коцюбовському давалося три спроби вкусити коржа. Справедлива мірка висоти калити – на два пальці над головою Коцюбовського: вкусити важко,

але можливо.

Коли вже всі хлопці перебували “коцюбовськими”, калиту розламували по шматочку на всіх присутніх і спільно частувалися нею та приготованими стравами. Далі дівчата продовжували ворожити, а хлопці гуляли по селу – і свято тривало довго.

Характерно, що дорослі жодним чином не брали участі в андріївському обряді. Хіба лише як господарі вечорничної хати, або в пасивних “ролях” для дівочих ворожінь, коли дівчина поночі запитує випадкового перехожого, як його звати, щоб таким чином довідатися ім’я майбутнього чоловіка, чи коли слухає розмови під сусідським вікном. Окрім того, в цю ніч, як і на Старий Новий рік, хлопцям дозволялося бешкетувати, влаштовуючи прикрі несподіванки незговірливим батькам дівчат або своїм недругам, і за це нікого не карали. Тобто, **Калита – свято суто молодіжне**, за традицією тут немає місця ні дорослим, ані дітям.

Більше про ворожіння та інші андріївські звичаї:

- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис](#). – Т.І. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.20-26.
- Степан Килимник. [Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні](#). – 5 томів – Вінніпег, Торонто, 1957-1964. – бібліографія. – Том V. – Осінній цикл. – 1963. – С.221-248.
- Олена Чебанюк. [На Андрія хлопці кусали калиту](#) [Про традицію на Чорнобильському Поліссі]. // “Газета по-українськи”. – Київ, 2007. – 7 грудня.

Калита сьогодні: невеликий гурт

Веселе й видовищне свято для молодіжного гурта, де всі знайомі між собою. Великий простір для вияву витримки, дотепності, швидкості реагування. Нестандартні ситуації з викупуванням калити – не обов’язково за гроші; хлопці спокушають дівчат різними умовами, “котами в мішку” тощо. Кумедні питання й загадки з боку дівчат та Калитинського, імпровізовані відповіді Коцюбовських, намагання хлопців відібрати калиту – а дівчата з Калитинським її боронять... Спогади на все життя гарантовані! :)

Ворожіння теж дуже захоплюють дівчат – цікаво, що майже все справджується. Але бешкетувати хлопцям цієї ночі не варто – звичай потурання молодіжним забавам уже забувся, тому можливі непорозуміння з поліцією.

В жодному разі не варто проводити Калиту для дітей або брати в ній безпосередню участь одруженим.

Калита сьогодні: свято для громади

Для великої громади це свято надається значно гірше. За таких обставин гра перетворюється на “показовий виступ”, і втрачається основний її сенс. А що вже й казати про дівочі ворожіння – це в будь-якому випадку доволі інтимна річ, якою можна поділитися з подругами, але аж ніяк не з цілою глядацькою залюю. Тобто, масові заходи тут успішні лише як ознайомлення молоді з цікавим народним звичаєм, який можна згодом перенести в свою компанію.

МИКОЛАЯ

Миколай Чудотворець є одним з улюблених в народі святих. Ікона Святого Миколая за звичаєм була в кожній хаті. Його вважали заступником і покровителем подорожніх, а також бідних і знедолених, до нього зверталися з проханнями про врятування від стихійного лиха й нападу диких звірів. Зокрема, дуже шанували його й запорозькі козаки.

На день святого Миколая у давнину варили пиво, скликали гостей, гуляли й веселилися, каталися на санях. Досьогодні дійшов і розповсюдився по всій Україні гарний звичай, за яким Святий Миколай приносить дітям подарунки.

У деяких районах, зокрема, на Чернігівщині, побутували колядки, що співалися на Різдво, але були [присвячені Святому Миколаєві](#).

- Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис](#). – Т.І. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – С.29-31.

Миколая сьогодні: невеликий гурт

Цього дня можна зробити гарне свято для малих дітей, розповівши їм про Святого Миколая й вивчивши з ними якусь із [народних пісень](#) про нього, або навіть підготувавши невеличку виставу.

- Ярослава Музиченко. [Миколай без “чобітка”](#).
- Радуйся, земле, коляда іде! / Автор-упорядник Ярослава Музиченко. – Київ: Смолоскип, 2001. – 80 с., іл., нот.

Миколая сьогодні: свято для громади

На свято Миколая у багатьох містах України проводять цілком доречні заходи для дітей і підлітків – концерти, фестивалі, конкурси, змагання.

Джерела

1. Степан Килимник. [Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні](#). – 5 томів – Вінніпег, Торонто, 1957-1964. – бібліографія. • Том I. – Зимовий цикл. – 1964. – 154 с. • Том II. – Весняний цикл. – 1959. – 254 с. • Том III. – Весняний цикл. – 1962. – 372 с. • Том IV. – Літній цикл. – 1957. – 178 с. • Том V. – Осінній цикл. – 1963. – 288 с.
2. Олекса Воропай. [Звичаї нашого народу](#): Етнографічний нарис. – Т.І,ІІ. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – 309+289 с.
3. [Народні свята та пам'ятні дати у НМНАПУ \(Київ, Пирогів\), 1980 – 2010](#).
4. Радуйся, земле, коляда іде! / Автор-упорядник Ярослава Музиченко. – Київ: Смолоскип, 2001. – 80 с., іл., нот.
5. [Колядки та щедрівки з репертуару етнографічного хору “Гомін” та Київського Кобзарського Цеху](#) / Збірник пісень. Упорядники Леопольд Яценко й Катерина Міщенко. – К., 2005. – 186 с., нот.
6. [Красна весна, тихе літо: Українські народні календарні пісні весняно-літньої пори з репертуару етнографічного хору “Гомін” та Київського Кобзарського Цеху](#) / Збірник. Упорядники Леопольд Яценко й Катерина Міщенко. – К., 2007. – 256 с., нот.
7. Надія Зяблюк. [Масниця в Україні](#) // Рідна школа. – 2007. – №1 (січень). – С.26-33.
8. Катерина Міщенко. [Свято Купала вчора й сьогодні: відновлення традиції](#).
9. Олександр Курочкін. Українські новорічні обряди: “Коза” і “Маланка”. – Опішне, 1995. – 379 с., іл.

Підготовка публікації: [Катерина МІЩЕНКО](#),
старший науковий співробітник [НЦНК “Музей Івана Гончара”](#).